

El Pla d'Urgell

Alternatives de desenvolupament
econòmic i social i ordenació del territori
(Diagnosi comarcal , encàrrec DPTOP)

Síntesi de la diagnosi i propostes

Ignasi Aldomà i Buixadé

Montse Guerrero

Febrer 2000

Presentació prèvia

El treball s'estructura en dues parts

1. **Síntesi de la diagnosi i propostes**, on es destaquen les conclusions principals de l'estudi. S'ha optat per remarca amb un (\Rightarrow) aquelles observacions que es consideren més determinants, sense entrar en una valoració “punts forts”, “punts febles” que no es considera pertinent per a la majoria de conclusions.
2. **Diagnosi comarcal**, on es presenta la informació i la diagnosi de la realitat comarcal en nou capítols, més un annex on es recullen els resultats més significatius de l'enquesta als nuclis de població. La diagnosi comarcal es presenta en dos volums que aquí no han estat reproduïts.

El Pla d'Urgell

Alternatives de desenvolupament econòmic i social i ordenació del territori

Síntesi de la diagnosi i propostes

Index general

1. MARC GEOESTRATÈGIC I CONDICIONAMENTS NATURALS.....	5
En el camí de Madrid a Barcelona.....	5
Els vincles regionals i la influència de la ciutat de Lleida.	7
Les condicions naturals d'una plana continental.	8
La colonització històrica en petits assentaments agrupats.	10
Les condicions naturals transformades o no pels regadius d'Urgell.	11
2. LA BASE HUMANA I LA SEVA EVOLUCIÓ	13
La dinàmica de la base demogràfica.....	13
Un futur de població immigrada.....	14
Creixement demogràfic i necessitats d'habitatge.....	15
3. TRANSFORMACIONS DE L'AGRICULTURA DE REGADIU.....	17
El futur marcat per l'evolució dels mercats internacionals	17
L'evolució de la Política Agrícola Comunitària	18
Una base empresarial i organitzativa en procès de transformació.....	19
Una agricultura de baixa qualitat i contaminant	20
4. LES CONDICIONS DEL DESENVOLUPAMENT INDUSTRIAL.....	22
Una industrialització autòctona.....	22
La dinàmica empresarial i la petita indústria	23

Particularitats de l'agroindústria i altres rams	24
Característiques estructurals i ocupació	26
5. SERVEIS PRIVATS, SERVEIS PÚBLICS.	28
Estructures comercials.	28
Serveis a les empreses i personals	29
Restauració, turisme i projecció exterior	30
6. INSERCIÓ TERRITORIAL I INFRASTRUCTURES DE COMUNICACIÓ.	32
L'accessibilitat en l'àmbit de país.	32
L'accessibilitat regional o intercomarcal.	33
Comunicacions locals i camins.	34
Ferrocarril i transport ferroviari	34
Les telecomunicacions i altres infraestructures.	35
7. EL DESENVOLUPAMENT URBÀ	37
Ciutat difusa i rururbanització.	37
El desenvolupament residencial dels nuclis.	38
Urbanització i espai lliures.	38
Els equipaments públics.	40
8. MEDI AMBIENT I PATRIMONI.	41
El cicle de l'aigua i la seva gestió.	41
L'aigua suport de la qualitat ambiental.	42
Els espais d'interès natural.	43
Valoració del paisatge i l'entorn natural	44
El patrimoni cultural	45

1. MARC GEOESTRATÈGIC I CONDICIONAMENTS NATURALS.

El desenvolupament de la comarca depèn de les iniciatives que siguin capaços d'emprendre els seus habitants. Amb tot, hi ha unes dades de partida que no es poden modificar o que determinen inèrcies molt poderoses. Es tracta en particular dels elements físics, geoestratègics i històrics, a pròposit dels quals es poden destacar cinc lectures del territori del Pla d'Urgell:

En el camí de Madrid a Barcelona

⇒ La comarca apareix en la història moderna i contemporània d'una manera modesta, a través de les comitives reials o nobiliàries i els viatgers de pas pel camí ral de Madrid a França, que alguns cops feien parada i fonda a Mollerussa. Vista des de Barcelona, Madrid o Brusel·les, la comarca representa avui, encara, la condició fonamental d'un lloc de pas, sense gaires atractius per aturar-s'hi i sense una plaça en la memòria col·lectiva dels capitalins. Amb tot, la ubicació en el corredor Madrid-Barcelona representa encara l'oportunitat més gran de la comarca per relacionar-se i projectar-se amb l'exterior.

El tren, l'antiga N-II i la nova autovia constitueixen el corredor d'aquestes relacions Madrid-Barcelona, interior-Mediterrani o península-Europa (totes les lectures són possibles). Altres infraestructures invisibles, el gasoducte i el cable de fibra òptica acaben de donar-li tot el seu valor d'ubicació. La interconnexió d'aquestes infraestructures, que es mouen en una franja d'entre 600 i 1500 metres d'amplària representa una carta important per al futur.

El corredor Madrid-Barcelona que creua la comarca no solament és un eix de comunicacions, és un eix de desenvolupament regional, almenys entre Cervera i Fraga. En aquest eix es troba la major part de la població i de l'activitat de les planes de Ponent i de la mateixa comarca. La connexió i complementació entre

infraestructures, activitats i residències resulta decisiva per a la seva promoció o, simplement, per al seu correcte funcionament.

L'autovia N-II constitueix actualment el braç més efectiu d'aquest corredor Madrid-Barcelona. Ve a ser l'espina dorsal de la comarca, on connecten la major part dels fluxes de la resta de la xarxa. L'acabament de l'autovia amb el tram Santa Maria del Camí-Cervera haurà de permetre explotar-ne tot el seu potencial.

Amb l'autovia acabada millora especialment la relació amb Barcelona, que vindrà a situar-se a una hora de Mollerussa, i les conseqüències d'aquesta aproximació poden comportar que finalment arribi l'efecte de la descentralització industrial de Barcelona tan pregonat. No és cap quimera, si es té en compte que actualment se'n beneficia ja la Segarra, que es troba a un temps de Barcelona molt similar al que es trobarà el Pla d'Urgell.

El posicionament a l'entorn de l'autovia esdevé, en conseqüència, el més interessant per a l'activitat econòmica i els polígons industrials van actualment al costat de l'autovia; Parc Agroalimentari (Vila-sana), polígons industrials en tràmit de Castellnou de Seana i Fondarella, projectes de polígons per part del Palau d'Anglesola, Bell-lloc d'Urgell i Mollerussa (continuació Nufri). No tindria perquè primar exactament aquesta ubicació, perquè els enllaços de l'autovia permeten aproximar-se ràpidament a d'altres punts del territori.

Els gairebé tres quilòmetres de vies laterals de l'autovia N-II a l'altura de Mollerussa representen, naturalment, la ubicació més atractiva, sobre la qual la iniciativa privada està passant per damunt de la manca de previsió pública. D'entrada ha estat l'àrea de servei del Merlets qui ha superat les traves legals i s'ha avançat a la manca de previsió d'àrees de servei en tot el traçat de l'autovia, i hi ha d'altres projectes en el mateix sentit, que poden derivar en una maranya d'interseccions i activitats a l'entorn d'aquests laterals.

L'altre instrument de les relacions Madrid-Barcelona ha estat el tren; la via Lleida-Barcelona per Manresa. Però, aquesta línia ha quedat relegada en els darrers trenta anys als desplaçaments locals, davant de la línia de la Plana-Picamoixons que recull tot el trànsit de llarg recorregut. La nova línia de tren de gran velocitat sanciona

aquest aïllament i es fa difícil veure a mig termini una revitalització de la línia, amb la poca atracció actual de viatgers per part del tren.

Els vincles regionals i la influència de la ciutat de Lleida.

Si l'eix de la N-II i el tren no és només un eix de comunicacions és perquè es produeixen unes dinàmiques socials i econòmiques regionals que carreguen tot un seguit de fluxes en el corredor de la N-II i existeixen unes ciutats que s'hi interrelacionen fortament. Tot plegat afavoreix els centres instal·lats en aquesta via, Cervera, Tàrrrega, Mollerussa, la capital Lleida i Fraga, que mostren una major dinàmica que els centres allunyats com Borges Blanques, Agramunt o el mateix Balaguer. Sigui com sigui, tant el cas de Balaguer, d'on l'estancament no és tan flagrant, com sobretot de Bellpuig d'Urgell, que tot i situar-se en l'eix es troba força estancat, indiquen que el posicionament no ho és tot i que les dinàmiques locals juguen un paper important.

⇒ Mollerussa i el seu entorn representen el referent urgellenc per excel·lència de la ciutat Lleida que hi estèn el seu poder d'atracció; mentre Bellpuig, Tàrrrega i Cervera comencen a tenir un paper més autònom de la capital. Si la major proximitat futura amb Barcelona sembla destinada a afavorir l'autonomia i poder d'atracció del binomi Tàrrrega-Cervera, en el cas de Mollerussa la magnitud econòmica i demogràfica de Lleida ciutat manté un diferencial molt gran que s'ha de veure's reforçat amb decisions com l'estació TGV.

Lleida és l'origen i destinació preferent de la mobilitat obligada i de les migracions interiors (altes i baixes padronals) amb Mollerussa. Lleida és també lloc preferent de relació, després o abans de Mollerussa, amb la resta de nuclis de la comarca. En el cas de Bell-lloc, "carrer" històric de la ciutat de Lleida, es conserven lligams preferents amb la capital i també hi tenen vincles importants Bellvís i Torregrossa ; mentre cap a ponent, Barbens, Castellnou de Seana i Ivars d'Urgell comencen a tenir vincles amb Bellpuig o, fins i tot, amb Tàrrrega.

La tradició de fonda i la ubicació de l'estació de tren són petits detalls inicials que han permès a Mollerussa aprofitar la condició de lloc de pas de la N-II, oasi enmig de l'antic desert de l'Urgell. A partir d'aquí, la ubicació enmig de la gran àrea

regada pel canal, escenificada a través de la implantació casual o lògica de la Societat Canal d'Urgell i el Sindicat de Regants, ha afavorit que Mollerussa desenvolupés funcions de centre comercial i de serveis de la plana que s'enriqueix. La dinàmica de l'agricultura de regadiu es pot considerar estancada; però Mollerussa encara depèn molt dels pobles que fan pinya al seu voltant, per l'agricultura i per les petites indústries i serveis que tenen aquests mateixos pobles.

El creixement de Mollerussa, espectacular si es té en compte el petit poble de partida, respon sobretot a les implantacions industrials, particularment en els anys 1960, en les quals la iniciativa local ha estat decisiva. Sense una tradició menestral, ni vilatana al darrera, la ciutat ha donat oportunitats als cabalers de pagès ansiosos de millor vida, i alguns d'ells, per bé que pocs, hi han fet fortuna i han donat treball.

Mollerussa, finalment, ja no és Mollerussa, sinó una ciutat que creix dins els termes veïns (Golmés, Fondarella) i que estableix relacions urbanes amb els pobles immediats (Fondarella, Sidamon, el Palau, Miralcamp, Golmés). Com passa a les ciutats mitjanes, els habitants d'aquests pobles veïns treballen i fan les seves compres bàsiques a Mollerussa, mentre alguns mollerussencs s'estableixen en els xalets o cases entre mitgeres dels pobles anteriors; el fenomen tot just acaba de començar.

El gran repte consisteix, ara per ara, en estendre les sinèrgies d'aglomeració urbana als nuclis més allunyats de Mollerussa, que es troben en un procés de recessió demogràfica i, fins i tot, econòmica. Cap d'ells es troba a més de 20 minuts de Mollerussa i això, acompanyat del desvetllament d'algunes dinàmiques locals, hauria d'afavorir la retenció o recuperació de residents.

Les condicions naturals d'una plana continental.

Una primera lectura del territori és la de la plana física, oberta i lleugerament inclinada cap a ponent, cap al riu Segre. La plana es prolonga sense solució de continuïtat en totes direccions cap a les comarques veïnes, de manera que les condicions naturals i l'activitat i la població de la comarca del Pla d'Urgell són pràcticament indisociables de la resta de les comarques de ponentines.

A manca de precipitacions importants i de cursos fluvials dignes del nom, l'erosió no ha provocat grans diferenciacions dins la plana i han proliferat les situacions d'endorreïme. Les exigències del regadiu han fet desaparèssin les manifestacions naturals d'aquest fenomen: els rius segarrencs desapareguts en arribar a la plana, l'estany d'Ivars i altres petits estanys secs durant l'estiu, els saladars de les partides mal drenades.

⇒ Les condicions de plana predisposen a la línia recta i a la distància més curta, que impera en el territori antropitzat: la reproducció a la infinitat de les parcel·les rectangulars allargassades, totes les infraestructures que s'adapten a aquesta parcel·lació, les modernes infraestructures (carreteres principals i locals, tren, gas) fetes amb tiralínies.

Tot i la plana que imposa l'horitzó, les formes del microrelleu han tingut una forta incidència històrica i expliquen múltiples referents territorials. L'hàbitat i les infraestructures actuals no els passen pas per alt:

- Els assentaments humans no han deixat de buscar els punts més enlairats del territori i alhora el veïnatge de cursos d'aigua o mantells freàtics.
- Els camins històrics, carrerades i camins de carro o de bast transformats en els camins actuals, que segueixen les conformacions de la topografia.
- La presència de les formes del relleu en els grans polígons que organitzen el plànol parcel·lari.

Per altra part, el microrelleu s'ha entès i sintetitzat en les seves formes i la seva orientació dominants:

- Les plataformes estructurals garriguenques dissecades per un horitzó de graves compactades, que envaeixen el sud de la comarca. Són les formes més destacades (entre 30 i 60 metres per damunt els fons de plana immediat) i mantenen una direcció SE-NW.
- Els plans enlairats i "fondos" que se succeixen a la part central de la plana i s'allargassen seguint la direcció E-W de les aigües. Els desnivells entre uns i

altres rarament superen els 20 metres, i, tret d'alguns mantells graverosos a la part oriental, presenten uns substrats argilencs molt similars.

- En la mateixa direcció E-W, al nord-est de la comarca destaquen uns llocs dissecionats per la presència de gresos (Barret Picat, tossal Roig).

Com a resultat dels mateixos episodis conformadors del microrelleu, els materials geològics donen peu a sòls de qualitats diferents, per bé que les labors agràries aconseguïen fer-los aptes tots ells per a l'agricultura.

La colonització històrica en petits assentaments agrupats.

Les troballes arqueològiques donen compte de la presència d'assentaments històrics i prehistòrics a la plana. La colonització del territori que avui es descobreix té molt a veure amb la implantació de la societat feudal i les transformacions agràries del segle XVIII i primera meitat del XIX, petits assentaments humans que organitzen i exploten el territori del seu entorn en un context marcadament comunitari.

Els nuclis actuals es configuren a l'entorn de la vila closa fortificada medieval, amb l'excepció d'alguns nuclis més recents com Bell-lloc o Poal. Totes aquestes "viles closes" són molt petites i es troben avui molt desfigurades. Només la comunitat lliure de Linyola s'apropava a les condicions de vila-mercat, i és l'única que presenta (o presentava) un nucli històric rellevant.

El veritable creixement urbà es produeix a partir de la segona meitat del XVIII, amb la típica casa entre mitgeres que va formant carrers sobre la xarxa radial de camins que surt del nucli. Aquest tipus de creixement dóna encara avui problemes de comunicació i organització degut a una xarxa radial que només es connecta pel centre. El creixement linial (Vilanova de Bellpuig, Poal), la configuració més aturonada (Golmés, Fondarella, Arcs) o els plans d'eixample de primeries del segle XX (Torregrossa, Bell-lloc) introdueixen algunes modificacions sobre aquest model.

La xarxa actual de camins i carreteres ve encara absolutament marcada per l'organització radial a través de la qual els nuclis han explotat el seu territori, a banda de servir com a comunicació amb els nuclis veïns. Les carreteres noves construïdes a partir del XIX per l'estat o la Diputació se serveixen d'aquestes vies

radials o creen nous traçats rectilinis que mantenen una configuració radial en respectar el pas i la comunicació entre nuclis veïns.

La radialitat pràcticament només ha estat trencada històricament per les carrerades que servien al pas del bestiar i, més recentment, pels canals amb les seves banquetes aptes per al trànsit rodat. Les primeres s'adapten extraordinàriament a la topografia i tenen en compte altres constrenyiments derivats de la propietat històrica; mentre els canals responen a la funcionalitat del reg. La decadència de la transhumància i la pressió de l'agricultura provoca la desaparició de bona part de la traça de les carrerades, just quan les necessitats de comunicació interterritorial actuals tornen a portar un interès pels seus traçats.

Les condicions naturals transformades o no pels regadius d'Urgell.

Els 400 mm anuals de precipitació han estat el fre històric del desenvolupament comarcal que s'havia de superar amb el canal d'Urgell inaugurat l'any 1862. La tensió o lluita per l'aigua dura, però, fins avui mateix i només les reserves del pantà de Rialb semblen en mesura d'assegurar els 33 m³/segon que han de permetre oblidar les estretors estiuenques habituals d'aigua.

La infraestructura del canal ha estat muntada per a l'abastament dels conreus i la Comunitat de Regants compabilitza la resta d'aprofitaments traduint-los en hectàrees. L'aigua ha tingut i té, però, moltes altres funcions i el potencial d'una zona ben abastida com l'Urgell rau actualment, precisament, en els usos no agraris: les granges, els usos industrials, dels serveis i els urbans en general.

⇒ No solament s'han superat les limitacions de la secada, sinó que amb la transformació en regadiu s'ha accentuat la dessecació d'estanys, el replanament de tossals i l'eliminació de qualsevol erm en profit del conreu. Aquests elements units als nous canals, sèquies i desguassos han acabat donant al territori urgellenc una cara completament nova, la d'un gran ecosistema potencialment de ribera o la d'un agroecosistema regat. Els valors d'aquest medi no són, ni han estat únicament productius, sinó lúdics (bany, pesca, caça,...) i ecològics en general.

Per la profunditat dels canvis i l'actualitat que encara tenen, les restes de l'antic Urgell mereixen una millor atenció. Queda el marge esquerra del canal sotmès al

jurídicament obligat secà (termes de Vilanova de Bellpuig i Barbens) i la plataforma entre Sidamon i Puiggròs, que hauria estat ja transformada d'avenir-s'hi els propietaris.

El regadiu no elimina, en tot cas, altres condicionants del medi, en particular les temperatures. El risc de gelades fa que l'Urgell es quedi amb les produccions dels països temperats, amb la poma i, com a molt, la pera com a opcions de màxima intensitat, i no pugui aspirar a la rica hortofructicultura mediterrània.

Tampoc s'ha d'oblidar que l'organització social i el parcel·lari són anteriors al canal. Des d'un punt de vista d'infraestructures, el regadiu es limita a afegir les noves de l'aigua (s'aprofitarà també la traça dels desguassos i antigues sèquies) i les transformacions de la xarxa de camins s'han de posar més aviat en el compte de la intensificació del conreu (desaparició de traces velles, reforçament d'altres).

2. LA BASE HUMANA I LA SEVA EVOLUCIÓ

L'estructura demogràfica actual determina ja el futur de la societat comarcal per la forta inèrcia d'alguns dels seus paràmetres, però apareixen també elements importants de transformació, que tenen una dimensió social i afecten el benestar general. El desenvolupament urbanístic i els serveis públics hauran de tenir en compte aquest nou marc.

La dinàmica de la base demogràfica

Després d'haver-se beneficiat durant les tres darreres centúries de l'expansió motivada per la colonització agrària, la transformació en regadiu i l'agroindustrialització, el creixement demogràfic comarcal ha arribat a l'estancament en els darrers vint anys.

⇒ La població comarcal perd, a més a més, a partir de 1991 la capacitat d'autosostenir-se i amb les taxes actuals de mortalitat i fertilitat la població total comarcal es reduirà en un 13,5 % en l'horitzó 2.020.

En el decenni dels 1990 la immigració ha permès mantenir el contingent demogràfic comarcal i es planteja com la variable clau de l'evolució demogràfica futura.

A mig termini és en els grups més joves que s'ha de deixar sentir l'efecte de la disminució i els neixements del 2020 podrien encara reduir-se a un 30% dels actuals de no existir la correcció de la immigració.

Tot i la immigració, la població haurà de continuar envellint-se i aquesta serà una component decisiva de les dinàmiques i demandes socials futures, per bé que l'envelliment tardí encara en fer-se efectiu en arribar les generacions plenes actuals a la maduresa. En l'horitzó 2.020 i en un context de població molt madura, la proporció de la tercera edat serà només lleugerament superior a l'actual (entorn un 23%) i creixerà de manera espectacular en els anys successius.

Un futur de població immigrada.

⇒ Es fa difícil preveure les pautes futures d'un fenomen, la immigració, que amb el temps va canviant de característiques i intensitat. En tot cas, diferents senyals reforzen la idea que els fenòmens immigratoris apareguts en el decenni dels anys 1990 seran els qui prevaldran en el futur. La qüestió és si pot arribar en l'horitzó 2.020 a cobrir el buit d'un 35 % que quedarà en les generacions de menys de 40 anys en relació a les actuals d'aquesta mateixa edat.

Els immigrats magribins i, en particular, els procedents del Marroc es troben avui dia presents en gairebé tots els nuclis de població de la comarca i apareixen com els candidats futurs més nombrosos, seguits per la població subsahariana (Senegal, Gàmbia, Níger,...). Així ho apunta també la composició dels temporers (candidats a la fixació) que en gran nombre apareixen en els mesos d'estiu.

El temps tan curt d'instal·lació de les famílies magribines no permet fer cap hipòtesi sobre la seva integració, que en d'altres indrets comença a fer-se en una segona generació. En relació a l'experiència dels països europeus veïns cal dir, però, que la major proximitat física al Marroc permet als immigrants locals mantenir els lligams identitaris (viatges freqüents, buscar-se la muller, seguir fins i tot l'escolarització en el país d'origen), cosa que no passa en els immigrants de països més allunyats.

En la mesura que es presenten oportunitats d'ocupació estable i aquestes van apareixent en l'agricultura intensiva (vivers, granges), construcció, serveis (neteja) i la mateixa indústria, els immigrants traslladen o formen la seva família i s'estabilitzen. L'empresa o persona que els ocupa no solament resulta decisiva per a la regularització de la situació legal, a través els permisos de treball, sinó també per a la solució del problema de l'habitatge, de lloguer o compra, i altres necessitats socials.

Tant pel nombre d'instal·lats com pels serveis que es disposen (actualment mesquita i carnisseria), Mollerussa permet mantenir millor els signes identitaris dels immigrants que no pas els pobles, on la integració cultural dels immigrants, per contra, és sempre més fàcil. L'emigració del sud d'Espanya de fa 40 anys indica clarament,

al respecte, com l'ús de la llengua, tradicions i lligams comunitaris (cases regionals) es conserven millor a Mollerussa.

La pèrdua de pes de l'agricultura, les relacions assalariades i l'individualisme actuals fan, tanmateix, que la capacitat d'integració dels pobles sigui molt menor. Al respecte, estan per veure les possibilitats dels àmbits relacionals altres que els de l'escola, sobre la qual s'acaben descarregant totes les responsabilitats.

La presència d'immigrats de països de l'Est i, en menor grau, portuguesos presenta la particularitat d'una major proximitat cultural i facilitat d'integració. Amb tot, molts d'aquests immigrants tenen una voluntat clara de retorn.

Creixement demogràfic i necessitats d'habitatge.

⇒ A pesar de l'estancament demogràfic, la progressiva subdivisió dels nuclis familiars crea una demanda important de nou habitatge, que anirà en augment. La mitjana de 3,3 persones per habitatge es troba encara lluny de les 2,3 persones que es donen en països del nord d'Europa i això sol dóna per 3.840 nous habitatges amb el contingent demogràfic actual, que necessiten 21 anys per a fer-se si se segueix el ritme constructiu oficial més elevat de l'any 1998.

⇒ Les bones expectatives de creixement anteriors queden matisades i fins a cert punt contrarestades per la davallada demogràfica natural de la població anteriorment apuntada. En aquest context, la davallada de les generacions en edat de formar parella, que s'ha de produir entre el 2005-2010, sembla haurà d'afectar decisivament la demanda d'habitatge, tenint en compte, naturalment, les variacions que imposin les conjuntures econòmiques.

La substitució de població autòctona per immigrants d'altres cultures planteja per la seva banda, un canvi en la demanda d'habitatge que s'adapta, d'alguna manera a l'evolució del parc. Els immigrants són els candidats a ocupar les cases més antigues del centre de Mollerussa i la resta de nuclis, que ara tenen uns inquilins envellits. El procés de substitució, de fet, ha començat i representa una bona sortida per uns edificis condemnats presumiblement a l'enrunament.

En les circumstàncies anteriors l'esforç s'haurà d'adreçar més a la restauració del parc d'edificis vells, que avui comencen a presentar un grau de desocupació important, que no pas a la construcció d'habitatge de protecció a preu assequible. Tot plegat pot representar una ocasió per a millorar la imatge dels centres urbans de la comarca, que en general deixa força a desitjar.

3. TRANSFORMACIONS DE L'AGRICULTURA DE REGADIU.

Com en altres àmbits de l'activitat econòmica, l'evolució del sector agrari comarcal depèn dels viaranys que segueixi de manera general el sector, això sí, amb l'avinentsa d'una bona adaptació de la pagesia als canvis. L'evolució general dels mercats dels diferents productes agraris de la zona juga, doncs, un paper decisiu, al costat de les condicions estructurals locals.

El futur marcat per l'evolució dels mercats internacionals

L'evolució comercial de les produccions agràries ve condicionada per un fet determinant, l'estancament de la despesa alimentària als països desenvolupats. Donat l'augment de productivitat constant de l'agricultura, es planteja una situació d'excedents que tendeix a afectar tots els sectors (els nítxols que no es troben saturats atreuen ràpidament els productors a la recerca de negoci).

En el context anterior, els preus de les produccions agràries han de veure's molt condicionats per l'evolució de la demanda alimentària (i de l'autosuficiència) en els grans països asiàtics, fet que fa molt imprevisible l'evolució dels sectors productius. No solament se'n veuen afectats els cereals com a components bàsics de l'alimentació, sinó per extensió també els altres productes i la invasió recent del suc de fruita d'origen xinès mostra com pot ser de directa aquesta incidència.

L'evolució dels models de consum a escala mundial ha de ser decisiu, en qualsevol cas, per promocionar unes determinades produccions agràries per damunt d'unes altres, circumstància que afavorirà els territoris més aptes per les produccions demandades. En aquest marc, les condicions agroecològiques comarcals es troben més pròximes a les de l'Europa temperada que no a les de la mediterrània, fet que d'entrada implica menor singularitat i major competència, sobretot en els mercats europeus més pròxims.

⇒ La potència comercial regional, entesa com a volum productiu, consolidació industrial i aptitud exportadora de Catalunya i zones immediates, resulta decisiva

per a encarar el futur dels diversos subsectors agraris. En aquest sentit i en relació a les altres regions europees, la ramaderia intensiva apareix com l'opció productiva més ben situada, mentre la fructicultura haurà d'encaixar més en les estructures de l'àmbit mediterrani peninsular, que constitueixen la principal reserva i potència hortofructícola europea.

L'evolució de la Política Agrícola Comunitària

L'evolució de les produccions agràries es juga fonamentalment en el mercat; però les ajudes que arriben a través de la Política Agrícola Comunitària representen una part substancial de les rendes agràries i incideixen de manera diferent en les produccions. L'Agenda 2000 i els acords de comerç internacionals insisteixen en la disminució dels ajuts a l'agricultura; però a mig termini sembla que aquests romandran com a mínim estables.

La comarca, ateses les seves produccions agrícoles, beneficia escassament dels ajuts comunitaris i podria perfectament prescindir-ne si es tractés de competir en igualtat de condicions amb els altres productors europeus. Els productes de la comarca més subvencionats són els herbacis extensius, els cereals i farratges, que per la grandària de les finques característiques de la zona no permeten subsistir les explotacions familiars que s'hi especialitzen.

⇒ Els sectors agraris econòmicament més importants de la comarca, el porcí i la fructicultura, tenen un nivell de protecció molt baix; les retirades de poma i pera es fan a un preu d'intervenció força inferior al preu de cost i les ajudes al porcí es concreten únicament en unes quantitats limitades de restitucions a l'exportació. Aquest feble nivell de protecció hauria de considerar-se, almenys, com a satisfactori davant de la perspectiva de disminució dels ajuts comunitaris, si no existissin d'altres problemes comercials.

El conreu de l'alfalç, que té un gran interès agronòmic a la comarca, s'ha recuperat en els darrers anys gràcies als ajuts comunitaris que en algun moment han equivalgut al preu de venda del productor. L'extensió del conreu cap a d'altres zones de l'estat fa que els ajuts tinguin una incidència cada cop menor. Per altra part, la subvenció al secatge, que provoca un dispendi energètic absurd, ha afavorit de manera preferent

als industrials, que a través d'empreses de serveis porten la gestió de la producció i fan innecessari el pagès.

Els ajuts de la PAC a l'alfalç o als cereals incideixen, a més a més, de manera decisiva en la valoració de la renda agrària i l'evolució de l'estructura de la propietat. En el seu moment els ajuts a l'alfalç feren pujar el preu de la terra i han interessat molts pagesos en edat de jubilació o amb una altra activitat dominant a mantenir viva l'explotació. Les 180.000 pessetes/ha de lloguer que paguen les empreses alfalceres (157.500 pessetes de renda neta) marquen el llindar mínim de la renda agrària.

Una base empresarial i organitzativa en procés de transformació

⇒ L'evolució dels darrers tres decennis és arreu la mateixa; si les rendes del sector agrari es mantenen o progressen lleugerament en el temps, això és possible per la disminució del nombre d'explotacions agràries i d'ocupats en el sector. A la comarca se n'han perdut la meitat en els darrers 25 anys i els 2.309 ocupats (1996) que queden presenten un grau d'envelliment que fa previsible que el procés continui en el futur per raons purament biològiques.

Davant la disminució general del nombre d'explotacions i la disminució de la mà d'obra familiar disponible per al treball agrari, les empreses del ram han de recórrer a la contractació de treball exterior, que a hores d'ara només es pot trobar en mà d'obra immigrada, donat el caràcter temporal i la remuneració relativament baixa de les feines del camp. El treball en algunes granges, les empreses de viver i alguna plantació fructícola més gran comencen a donar feina permanent a alguns immigrants; però les necessitats es concentren ara per ara en el moment de la recol·lecció de la fruita en els mesos d'estiu.

La presència creixent d'assalariats d'origen magribí o de l'Àfrica equatorial explica que en els darrers anys se susciti un manteniment i un rejuveniment de l'ocupació agrària en general. En realitat, el grup dels empresaris no para de davallar i és el qui presenta un grau d'envelliment més notori, que condiciona el futur del sector.

Com a efecte i, alhora també, com a causa de l'abandó d'explotacions o de les explotacions que passen a ser a temps parcial, prolifereu cada cop més les empreses

de serveis que assumeixen des de labors puntuals de conreu fins a la gestió completa de finques. En el cas de la comarca el protagonisme donat pels ajuts comunitaris a la indústria secadora d'alfalç ha incentivat extraordinàriament aquestes fòrmules.

Les empreses de serveis introdueixen de facto la reforma de l'estructura de la terra i l'adapten a les exigències dels mercats agraris, sense necessitat de modificar la propietat. Però la fragmentació i repartiment del parcel·lari es manté intacta i els sobrecostos que això comporta per a la gestió són molt grans.

Una agricultura de baixa qualitat i contaminant

⇒ Si el regadiu ha representat històricament per a la comarca l'oportunitat d'intensificar l'agricultura i d'augmentar en població i riquesa, també és cert que ha comportat un trencament amb la tradició passada que no sempre resulta beneficiós. La comarca ha apostat exclusivament i massivament per unes produccions intensives i d'agricultura temperada que ara són, justament, aquelles que presenten un esdevenidor més incert.

A diferència d'altres comarques veïnes, el Pla d'Urgell no disposa pràcticament de productes agrícoles diferenciats i de qualitat dels quals prevaler-se. No és que aquests productes no existeixin; malgrat la relativa brevetat del regadiu se'n poden descobrir. Més aviat la conformació històrica del pagès i l'agricultura de regadiu fan difícil descobrir aquesta via.

Fins i tot, restringint-se a les definicions de qualitat que es fan des d'un punt de vista del marketing comercial, les produccions locals no compleixen o segueixen amb dificultats els criteris que s'estan imposant de manera general en els mercats agroalimentaris, avalats sovint per normatives comunitàries: calibres, producció integrada, benestar animal,...

La intensificació de l'agricultura reposa tant o més que en l'aigua en els adobs, l'ús dels quals s'esten a mesura s'estenia el regadiu. En contrapartida, els adobs han comportat la contaminació progressiva dels sòls i les aigües, que s'accentua a partir dels anys 1960 amb l'ús massiu d'herbicides i plaguicides. Amb aquests no solament desapareixerà la potabilitat de les aigües, sinó que s'eliminarà una bona part de la fauna preexistent en les sèquies i desguassos.

Els efectes més negatius de l'agricultura sobre el medi provenen, encara, de l'excesiva densitat assolida per la ramaderia intensiva i de la mala gestió del cicle productiu d'aquesta, en particular del porc. La desaparició dels fems ha comportat l'aparició del problema dels excedents de purins que contaminen aigües i sòls i caldrà veure si l'administració soluciona el problema sense que els productors de porc hagin de pagar de la seva butxaca..

Els desajustos provocats per l'agricultura intensiva van una mica més enllà i es converteixen en maldecap econòmic per als productors quan es troba en joc la sanitat animal general i la salut de les persones. Aquesta és una de les incertituds principals que pesen sobre l'esdevenidor immediat de la ramaderia intensiva i, en menor grau, també de la fructicultura. No es tracta d'un problema específic de l'agricultura comarcal, però aquesta es fonamenta en aquests sectors més sensibles.

4. LES CONDICIONS DEL DESENVOLUPAMENT INDUSTRIAL.

Sense deixar de banda la possibilitat d'implantació d'indústries exteriors, la indústria comarcal es planteja el repte de la consolidació i expansió de les empreses actualment existents, moltes d'elles d'origen local.

Una industrialització autòctona

⇒ En preguntar-se per la industrialització del Pla d'Urgell, destaca un fet decisiu; el motor de la industrialització prové majoritàriament de les iniciatives i capitals de la comarca. Al respecte, apareixen diferents processos de creació d'empreses, que expliquen la dinàmica que en un futur pot continuar tenint la indústria a la comarca.

El paper essencial dels cabalers de les famílies pageses de la comarca en la creació de grans empreses com Nufri o Pujol. Mollerussa ha ofert les condicions idònies de ciutat nova, sense massa traves, ni controls, ni entreteniments per al floriment d'aquestes iniciatives a l'origen de múltiples petites empreses. La demografia actual ha estroncat pràcticament la beta dels cabalers, però ara hi ha els hereus que també proven sort en les empreses industrials o els serveis.

Un paquet important d'empreses agroalimentàries de Mollerussa (Agrusa, Foa, Molnar, Ilercesa, Sagra) provenen de la iniciativa d'un conjunt de terratinents locals que pujaren al tren de les innovacions dels anys 1960, i el mateix s'ha esdevingut amb les cambres frigorífiques o les deshidratadores dels nuclis petits. La sort d'aquestes empreses ha estat diversa i les capacitats d'innovació o industrialització en aquest ram apareixen avui dia força limitades.

Els oficis inicialment artesanals existents als pobles o al mateix Mollerussa, en particular els ferrers, fusters, sastres i modistes i, fins i tot, algun paleta, han estat la base d'algunes de les petites empreses del ram del metall, el moble, la confecció o els materials de contrucció que es troben escampades per la comarca, i aquest és un procés que no es troba del tot acabat.

L'aprenentatge i estimulació dels mateixos encarregats o operaris de les empreses industrials inicials ha jugat un paper decisiu en la creació de noves empreses. Aquesta circumstància explica l'aparició de les papereres actuals, a partir de La Forestal d'Urgell avui desapareguda, d'alguns tallers de confecció, a partir de tallers descentralitzats de l'àrea metropolitana, o el reguitzell de petites empreses del metall de Bell-lloc, a partir d'un taller de maquinària agrícola inicial. Són processos encara plenament vigents actualment.

Finalment, actualment comença a operar l'aparició de professionals titulats que opten per la creació de la pròpia empresa; per bé que aquesta sortida té sobretot incidència en l'àmbit dels serveis.

També hi ha una presència de capital forà, que correspon sobretot a les empreses de més grandària. A part de ser una presència reduïda, aquesta neix a partir de l'absorció o participació en les empreses d'origen local (Ilercesa i ara Castillo), deixant a part el cas de La Moravia (Damm), que era simplement un centre recol·lector de matèria primera.

⇒ Tant o més que a la manca d'oferta de sol industrial en condicions, l'absència d'empreses exteriors s'hauria d'atribuir a l'absència d'esforços de captació per part dels responsables locals (les iniciatives recents d'alguns pobles comencen a tenir una recompensa en aquest sentit). De fet, el fenomen descentralitzador de Barcelona ha arribat a Cervera i, com a molt, a Tàrraga, circumstància que en el futur podria variar amb la millora de les comunicacions i les transformacions urbanes en curs.

La dinàmica empresarial i la petita indústria

En el darrer decenni s'observa un augment del nombre d'empreses (14 en total) que tanmateix no es veu reflectida en la creació de nous llocs de treball perquè tan sols hi ha 6 assalariats més. La justificació d'aquest fet no respon tant a l'aplicació de noves tecnologies que alliberen ma d'obra fixa, com al fet que les noves empreses formades es caracteritzen per les seves reduïdes dimensions i a una tendència cada cop més extesa per part de les empreses grans de subcontractar nous treballadors de manera temporal.

La indústria petita, inferior a 10 assalariats, és la que predomina sobre les altres ja que representa per si sola un 79 % del total d'empreses. Des del 1991 s'han sumat a les indústries petites 16 més, a diferència de les empreses grans (de 100 a 500 assalariats) que han disminuït en una.

⇒ La petita dimensió i les característiques familiars, units a una diversificació productiva important, fan que el teixit empresarial de la comarca sigui força elàstic i adaptable als canvis de conjuntura. Aquesta dinàmica fa que en el conjunt comarcal hagin passat força desapercebudes les crisis que han afectat alguna de les indústries mitjanes i grans.

La petita empresa fonamenta la seva estabilitat en el treball directe i la presència constant de l'amo, que en molts casos ocupa altres membres de la família i que transmet la seva capacitat de sacrifici al conjunt de la mà d'obra ocupada. Els coneixements tècnics i les relacions personals de l'amo són l'altre punt clau.

Comercialment, la petita indústria es troba també a l'abric de la competència de la indústria més gran per diversos motius; d'entrada pel fet que alguna d'elles opera en subcontracte; però, sobretot, perquè s'ocupen nítxols de producció molt específics que van destinats al mercat de proximitat, les comarques de Ponent, i que requereixen labors i habilitats de muntatge.

⇒ Per les mateixes circumstàncies anteriors, la capacitat de creixement de moltes de les petites indústries resulta limitada per la pròpia demanda i quan es planegen oportunitats d'ampliar mercats apareixen limitacions estructurals que fan difícil el salt d'escala d'aquestes petites indústries i aquest resulta un dels seus problemes principals; manca de gestió professionalitzada, capacitats tècniques limitades, manca d'hàbit per al finançament exterior, desconfiança i manca d'hàbit en ajuts oficials i programes de qualitat,...

Particularitats de l'agroindústria i altres rams

L'agricultura representa la base substancial de l'activitat industrial, si es té en compte que les indústries alimentàries sumen prop del 40% del valor afegit brut industrial, i que diverses indústries del ram del moble (palets i caixes), del metall

(maquinària agrícola) o de l'energia (gestió de l'aigua) treballen directament per al sector agrari.

⇒ La indústria alimentària comarcal incideix bàsicament en les activitats anomenades de primera transformació (emmagatzematge, conservació i transformació inicial de la matèria primera), que són aquelles que tenen un menor contingut tecnològic, requereixen mà d'obra poc especialitzada i generen un menor valor afegit brut.

La indústria alimentària és petita i hi ha una presència multinacional molt reduïda. Només alguna indústria aconsegeix moure's en el mercat estatal i la presència exportadora és insignificant.

El metall constitueix el segon sector industrial en importància, molt per davall de l'alimentari; poc més d'un 10 % del valor afegit brut i l'ocupació. Es tracta d'un sector extraordinàriament dispers en petites indústries moltes d'elles familiars, que cobreixen necessitats de proximitat, relacionades amb l'agricultura, la construcció o altres indústries.

Molt més important que no ho deixen entendre les estadístiques oficials d'assalariats i a pesar de la seva davallada continuada, el tèxtil seria el tercer sector en termes d'ocupació i valor afegit. Es concreta en la confecció, que opera en subcontracte i ocupa la mà d'obra femenina dels petits nuclis, a base d'una baixa remuneració i una situació laboral precària, que ha d'afrontar encara les incertituds creades pels baixos costos productius dels països del tercer món.

La resta de l'ocupació i el valor afegit brut industrial es troba molt repartida entre les diferents branques industrials. S'hi pot descobrir una part destacada d'activitat originada per la demanda del ram de la construcció, que afecta tant les indústries de materials de construcció, com les extractives (graveres), com les de la fusta (portes, finestres,...), com algunes del metall abans apuntades (muntatges metàl·lics). En aquest sentit, els cicles de la construcció condicionen, al costat de l'agricultura, l'evolució de la indústria comarcal.

Característiques estructurals i ocupació

Siguin les activitats relacionades amb la primera transformació de la matèria primera agrària, siguin les activitats relacionades amb acabats i muntatges diversos, una característica generalitzada de la indústria comarcal és la implantació en sector madurs, amb una baixa intensitat en capital, que es troba en consonància amb un contingut tecnològic relativament reduït i poc dinàmic.

⇒ En consonància amb el tipus de labors a realitzar, la mà d'obra és poc qualificada i presenta un nivell de formació baix. Les llargues jornades i els salaris relativament baixos constitueixen de fa temps la base de la rendabilitat de les empreses i, en aquest sentit, les empreses de treball temporal han tingut una incidència relativament limitada, malgrat tenir un terreny abonat per implantar-se.

Amb un 9% de desocupats segons els censos i la meitat segons els registres d'aturats, la comarca presenta una situació pràcticament de plena ocupació, que obliga a recórrer a mà d'obra exterior en cas de creixement. Malgrat tot, hi ha encara una reserva de mà d'obra comarcal, si es té en compte que la taxa d'activitat comarcal es troba per davall de la de Catalunya, particularment pel que fa a la mà d'obra femenina.

Tot i no requerir-ho la majoria d'empreses, quan es plantegen necessitats d'operaris qualificats, per exemple soldadors per al metall, apareix una mancança de mà d'obra professionalment preparada que les empreses del metall han estimat en 1000 operaris per al conjunt de les comarques de Ponent i que obliga a fer ofertes d'ocupació en direcció dels països de l'Est.

La formació professional de la comarca comença ara tot just a formar alguns joves en la rama d'indústries agroalimentàries, mentre hi ha una preparació millor en electrònica i personal administratiu. Però, a part de deixar branques per cobrir, l'ensenyament secundari obligatori actual redueix i perjudica encara més l'ensenyament professional.

Les circumstàncies anteriors es tradueixen en un valor afegit generat baix, sobretot si es relaciona amb la mà d'obra ocupada en el sector. Aquest valor afegit condiona

la riquesa disponible a la comarca, que diverses estadístiques situen bastant per davall de la mitjana catalana.

5. SERVEIS PRIVATS, SERVEIS PÚBLICS.

Tot i situar-se en el context d'una economia poc terciaritzada, els serveis representen una part substancial de l'activitat comarcal, particularment a Mollerussa. Hi ha uns serveis a la producció que s'han de contemplar com una base fonamental de suport a la indústria o a l'agricultura; però molts d'aquests serveis són indestriables de la demanda generada pel consum domèstic i de l'atenció de les necessitats de la població.

Estructures comercials.

El comerç constitueix el sector més destacat, tant en termes d'ocupació com de valor afegit, prop d'una tercera part del generat en l'àmbit de les activitats terciàries; però això és degut tant o més a la feblesa d'altres serveis que no pas a la fortalesa del mateix comerç.

La singularitat del sector comercial comarcal es troba més aviat en el comerç a l'engròs, relacionat amb la comercialització dels productes agraris i en particular els hortofructícoles, en els quals existeix una gran fragmentació dels intermediaris.

⇒ El comerç al detall té més de la meitat de la superfície a Mollerussa i l'àrea immediata de Golmés, que en conjunt representen una oferta equiparable a la dels altres dos centres comarcals importants de Ponent, Tàrrrega i Balaguer, que es troben en qualsevol cas bastant per davall de l'oferta de Lleida ciutat.

L'atracció comercial de Mollerussa es fonamenta en dues àrees de tipus molt diferent; Caprabo-Golmés i Mollerussa-Centre. L'àrea de Caprabo en el terme de Golmés concentra les superfícies més grans de cadenes relacionades bàsicament amb l'alimentació, i el centre comercial de la ciutat concentra el petit comerç multisectorial.

El comerç de Mollerussa-Centre experimenta una gran renovació amb gran nombre d'obertures i també alguns tancaments. La mobilitat que enregistren els establiments va aparellat amb un cert dèficit de professionalitat i és el fruit tant de la col·locació

de determinats excedents i de la recerca d'alternatives per una mà d'obra femenina subocupada, que de l'augment del consum en els darrers anys.

Tant Caprabo-Golmés com Mollerussa-centre gaudeixen de les bones condicions d'accessibilitat que té en general la comarca; però no tenen una accessibilitat bona a l'autovia i les condicions de l'aparcament tampoc resulten satisfactòries en el centre de Mollerussa. L'entorn de les dues àrees, bàsicament en termes d'urbanització, tampoc resulta gaire atractiu, tot i les millores efectuades.

En els nuclis petits de la comarca s'ha patit la competència de les grans cadenes instal·lades a Mollerussa. Amb tot, les poblacions més grans mantenen una oferta comercial diversa, amb presència de nous supermercats, mentre és en alguns nuclis més petits que es planteja algun àmbit d'oferta deficient, com ara forn de pa o carnisseria.

Serveis a les empreses i personals

Com passa en el comerç al detall, perruqueries, oficines bancàries, gestories, bugaderies, estudis fotogràfics i moltes altres activitats configuren el món divers dels serveis en el qual se segueix la norma d'algun servei present en tots els nuclis, com ara les perruqueries, altres només en els nuclis de 2.000 o més habitants com ara les gestories, estudis fotogràfics o servei de taxi i els més especialitzats que només es troben a la capital, com ara les bugaderies, agències de viatges i de transport o diversos professionals liberals.

La concentració dels serveis a Mollerussa, amb més de la meitat de les llicències de la comarca, resulta encara més important que la que s'enregistra en el comerç i manté un ritme creixent.

L'oferta de serveis de Mollerussa i de la comarca en general resulta, en qualsevol cas, molt deficitària en relació a Lleida capital, que tant en l'àmbit dels serveis públics com el dels personals estèn la seva influència sobre la comarca. El balanç negatiu de la mobilitat obligada comarcal per treball es correspon precisament amb els residents que es desplacen quotidianament a treballar a les oficines privades i centres públics de Lleida.

⇒ És en relació amb la manca d'una tradició de capitalitat i amb les deficiències del desenvolupament urbà, que s'ha de relacionar el feble pes del conjunt del sector serveis a la comarca. Tot i que amb un 39% de l'ocupació total les activitats terciàries han esdevingut el principal sector, la proporció continua per davall de la de les comarques veïnes i se situa al costat de les comarques desfavorides meridionals.

Després del comerç, el segon subsector en importància pel valor afegit generat és el dels establiments financers, serveis a les empreses i lloguers. Pràcticament tots els nuclis tenen les seves oficines bancàries o corresponsalies.

Restauració, turisme i projecció exterior

⇒ L'agricultura intensiva, el paisatge horitzontal i la manca d'un patrimoni cultural remarcable no contribueixen gaire a projectar la imatge exterior de la comarca i l'oferta d'allotjaments tampoc és abundant i de qualitat, de manera que el turisme a la comarca representa una activitat econòmica insignificant.

Partint d'un turisme actualment nul, el projecte de recuperació de l'estany d'Ivars en curs pot constituir un primer reclam que pot prosperar i amplificar-se en la mesura que els mateixos habitants de la comarca descobreixen les riqueses naturals i culturals del propi territori, riqueses que no deixen d'existir.

A manca d'un desenvolupament vinculat al turisme, la restauració i l'hosteleria segueixen la lògica del comerç i els serveis. Els bars formen part de l'oferta de serveis personals present en tots els nuclis, els establiments de restauració apareixen només en els nuclis que es troben sobre la Nacional-II o en els més grans, i els allotjaments hotelers, pocs i de baixa categoria, es concentren a Mollerussa.

Cal esmentar, tanmateix, la projecció exterior de Mollerussa que, amb alguna fase a la baixa, ha representat la discoteca Big-Ben i el seu entorn en l'oferta lúdica per tot l'àmbit de Ponent i més enllà. Aquesta projecció encaixa amb les condicions socials de desarrelament i "far-west" que alguns destaquen a la comarca i que potser caldria explotar com a signe del propi tarannà.

La Fira de Sant Josep i el Concurs de Vestits de Paper, que se celebren anualment a Mollerussa i que constitueixen les manifestacions locals més destacades, resulten manifestacions insuficients i no acaben de donar una imatge clara i actual de la comarca.

6. INSERCIÓ TERRITORIAL I INFRASTRUCTURES DE COMUNICACIÓ.

Les infraestructures existents condicionen la mobilitat de les persones i béns i aquesta mobilitat constitueix un element clau de l'activitat econòmica i social. Mentre, les condicions de plana permeten una gran accessibilitat a tot el territori comarcal.

L'accessibilitat en l'àmbit de país.

⇒ Tal com s'ha apuntat, el posicionament geoestratègic de la comarca recolza en les comunicacions i té com a element destacat les infraestructures estatals que uneixen Saragossa, punt de confluència dels fluxes que venen del País Basc i Madrid, amb Barcelona. Després de l'eix del Mediterrani aquest és el que recull els fluxes més importants de mercaderies i viatgers de la península.

L'autovia N-II és la peça central d'aquest eix, que ha de quedar plenament consolidat amb l'acabament dels trams pendents fins a Barcelona (serà l'únic accés gratuït important a la ciutat). Barcelona se situarà, d'aquesta manera, a una hora de la comarca.

El tram antic de la N-II ha quedat relegat a les comunicacions més locals; però no es pot desestimar el seu paper actual en la captació de part dels fluxes intercomarcals que es produeixen entre Bellpuig d'Urgell i Lleida. Aquesta captació pot ser molt més important en un futur, en densificar-se el trànsit per l'autovia i en transformar-se en autovia el tram de l'antiga N-II entre els Alamús i Lleida (projecte pendent d'assignació pressupostària).

Els enllaços dels nuclis urbans i de les àrees d'activitat amb l'autovia N-II i la vella N-II representen un punt particularment sensible del trànsit comarcal, que presenta dèficits en els accesos generals, particularment des de l'est de Mollerussa, i en el disseny de les entrades a l'autovia i les incorporacions a la vella N-II.

L'accessibilitat regional o intercomarcal.

Tant a l'hora de realitzar els plans de camins o carreteres, com a l'hora de tirar endavant l'arranjament de les carreteres, els traçats nord-sud que travessen la comarca han estat força clars. Mollerussa i Bellpuig d'Urgell són els centres principals situats sobre la N-II que capitalitzen els encreuaments, i les poblacions situades sobre la N-240 o la C-148 són els altres punts de referència. Entremig queden enllaçats els principals nuclis de la comarca que es troben allunyats de la N-II.

En general, els trajectes anteriors tenen continuïtat cap al nord, per enllaçar amb les rutes del Pirineu, i cap al sud, per enllaçar amb les rutes del Camp de Tarragona i comarques de l'Ebre. Cap al nord, els enllaços amb la C-1313 són però deficientes i s'imposa un retomb per Balaguer o Agramunt. Mentre, cap al sud la deficiència prové de l'estat deficient de la calçada de l'eix transversal de les Garrigues, la C-233 de Bellpuig d'Urgell a Flix.

⇒ Els dubtes i incertituds venen a l'hora de marcar i endegar les rutes en sentit est-oest. La proximitat de la C-148, N-II i N-240 no deixen lloc per a recorreguts intermedis potents, els quals no acaben de trobar nuclis importants per trabar una malla viària. En conseqüència, el dimensionat de les possibles vies d'enllaç no es pot allunyar gaire del de les carreteres locals que ja existeixen

En qualsevol cas, en la direcció est-oest es plantegen dues continuïtats; Barbens-Ivars d'Urgell-Vallverd-Linyola i Castellnou-Vila-sana-el Poal-Bellvís o Arcs, que s'haurien d'acabar vertebrant cap a llevant i ponent.

La manca de connexió més significativa es produeix amb els nuclis situats sobre la C-1313 entre Balaguer i Lleida en relació als quals actualment hi ha un únic accés per carretera entre Bellvís i Tèrmens. Cap a llevant Anglesola apareix com el punt de confluència inequívoc, mentre cap a ponent les connexions s'han de repartir entre Vallfogona de Balaguer, Tèrmens i Vilanova de la Barca.

Comunicacions locals i camins.

La xarxa bàsica més la xarxa intercomarcal apuntada configuren una graella viària que cobreix pràcticament totes les necessitats de comunicació entre els nuclis de la comarca i els situa de manera favorable en relació a qualsevol comunicació amb la resta de les planes de Ponent.

⇒ Més enllà de la graella viària intercomarcal, no quedarien camins a millorar i asfaltar per cobrir relacions interurbanes. Els trajectes poden conservar perfectament la seva funcionalitat agrària i, en aquest sentit, els camins actuals només requeririen obres puntuals de millora del ferm i de conservació.

No es poden deixar d'assenyalar els problemes de manteniment de les vies i de circulació provocats per l'ús de maquinària agrícola cada cop més gran i l'ús, també, de camions per al transport dels productes des del camp . Els ajuntaments ja hi responen, d'alguna manera, a través d'una major atenció pels camins de màxima freqüentació, per bé que en alguns trams caldria millorar-ne la secció.

Dins dels camins actuals es diferencien netament els camins radials que compleixen perfectament les funcions de servei agrícola dels camins transversals que servien a llargs recorreguts del passat (camins ramaders i camins carreters als centres principals de la regió) que entraren en desús i han desaparegut en alguns trams. A part del valor patrimonial d'alguns d'ells, el desenvolupament d'usos turístics o, simplement, de lleure representa una oportunitat nova per aquests camins i d'altres com les banquetes dels canals.

Ferrocarril i transport ferroviari

La línia del tren Barcelona-Lleida per Manresa que duplica la N-II ha acabat en una posició molt marginal, tant pel deteriorament de la infraestructura, com pels fluxes que hi passen. El fet es relaciona amb el predomini adquirit per la línia que passa per la Plana-Picamoixons, fins al punt que les Borges Blanques capten alguns viatgers de llarg recorregut del Pla d'Urgell (les Borges-Barcelona Sants en 2 hores).

⇒ Les tres línies diàries anar i tornar de trens regionals que actualment fan tot el trajecte Barcelona-Lleida per Manresa triguen prop de 4 hores entre l'estació de

Mollerussa i la de Barcelona-Sants, circumstància que no les fa gens competitives amb les línies d'autobusos, que esmercen 2 hores i quart en aquest trajecte (temps que millorarà amb l'acabament de l'autovia).

Els pocs usuaris que escullen el tren en els desplaçaments de llarga distància tenen el seu origen o destinació a l'àrea del Vallès o Manresa, i d'aquí que el creixement demogràfic d'aquestes dues àrees signifiqui, almenys, una bona expectativa de futur per al creixement de la demanda de la línia.

La major part dels viatgers actuals de la línia Renfe fan desplaçament curts que es mouen entre les poblacions de les comarques de Lleida (en aquest àmbit es disposa de dos serveis més diaris d'anada i tornada entre Lleida i Cervera). Però l'oferta de serveis de curta distància és sensiblement més àmplia en les línies d'autobús, que tenen parada a l'estació central d'autobusos de Mollerussa i ofereixen accés a gairebé tots els nuclis.

Els canvis de residència des de Lleida cap als pobles veïns i la tendència creixent de la mobilitat ciutat-nuclis de l'entorn sembla haurien d'afavorir la freqüentació d'aquestes línies de tren que es mouen en temps de trajecte més competitius (25 minuts Mollerussa-Lleida).

No sembla que la marginació de la línia Lleida-Manresa s'hagi d'agreuja amb la implantació de la infraestructura i la línia de gran velocitat Lleida-Barcelona pel Camp de Tarragona perquè de fet recull molts pocs passatgers que vagin fins a Barcelona. Més aviat s'haurà de veure beneficiada amb els passatgers que voldran accedir a l'alta velocitat a través de l'estació més pròxima situada a Lleida; però això dependrà de les connexions que s'ofereixin en l'estació Renfe urbana de Lleida (de tren i d'autobús).

Les telecomunicacions i altres infraestructures.

⇒ L'alternativa de pas per Tarragona s'ha imposat en l'alta velocitat; però per a la resta d'infraestructures el pas per la comarca de les xarxes de l'eix Barcelona-Lleida-interior peninsular resulta el més normal, com s'ha vist per al gas i el cablejat de fibra òptica i aquest representa un avantatge decisiu per a l'economia comarcal.

El pas del gasoducte de Barcelona a Lleida al nord de l'autovia actual afavoreix la implantació del gas natural a la comarca, per bé que fins ara s'hagi limitat als punts més interessants per Gas Natural; algunes indústries mitjanes-grans (deshidratadores de farratge en especial) que són grans consumidores de tèrmies i han estat les primeres a implantar el gas natural, que ofereix una bona alternativa a d'altres productes energètics i ha permès d'instal·lar plantes de cogeneració que, gràcies a la bonificació i l'obligació de compra per part de les grans companyies, han permès fins fa poc un gran benefici industrial.

Un cop realitzats els plans d'extensió de la xarxa bàsica a Mollerussa i les poblacions més grans i/o amb una indústria important, es planteja el dubte de si el gas acabarà d'arribar als nuclis petits i/o allunyats, i la mateixa qüestió es planteja per al cablejat de fibra òptica.

Pel que fa a l'extensió dins de la zona urbana de les noves xarxes, gas i fibra òptica en principi, constitueix una bona oportunitat per a la racionalització i millora de les xarxes urbanes, gràcies als interessos de les companyies privades en joc; però no hi ha una consciència municipal al respecte.

La fibra òptica, amb la diversitat d'empreses en joc i de guanys potencials, s'implanta en el territori de manera particularment opaca, per no dir il·legal, que fa témer per disfuncions futures importants.

Tant o més que allò que representen a nivell de qualitat de vida personal, el gas natural, la fibra òptica o les noves tecnologies de telefonia mòbil representen una condició important per a l'activitat econòmica; l'atracció de noves activitats (industrials o de serveis) i la millora de les existents.

⇒ Mentre es discuteix la implantació de noves infraestructures, les convencionals, el telèfon i, sobretot, l'electricitat, presenten actualment deficiències flagrants. A nivell d'electricitat fins i tot s'ha plantejat una alternativa de generació pròpia a escala de Mollerussa i entorn.

7. EL DESENVOLUPAMENT URBÀ

Ciutat difusa i rururbanització

Els nuclis creixen, els usos es diversifiquen i el territori es troba cada vegada més interconnectat, de manera que la capacitat d'intervenció dels ajuntaments sobre el propi territori presenta cada cop més limitacions, tot i tenir la màxima competència legal. El Consell Comarcal cobreix alguns dels buits: recollida d'escombraries i gestió de residus en general, serveis de promoció econòmica i assistència social i diverses intermediacions administratives; però la seva intervenció en l'ordenació del territori és indirecta i molt limitada.

A part del major o menor control en la gestió quotidiana de l'urbanisme, cada municipi segueix la seva pròpia estratègia o, millor dit, inèrcia de creixement. Pel que fa al desenvolupament industrial o d'activitats impera el reclam de les infraestructures principals; primer la carretera N-II, ara l'autovia. Pel que fa al creixement residencial, pesen les oportunitats que desencadenen els agents privats.

Els límits reduïts del terme de Mollerussa impliquen, per la seva banda, una expansió de la ciutat central fora del terme que ha creat força elements descontrolats i erràtics en el passat (implantacions aïllades en no urbanitzable, manca de continuïtat en les traces i serveis) i que en el futur pot comportar dificultats greus de funcionament (trànsit, costos d'altres infraestructures) de tot el sistema. Els sis ajuntaments implicats, Mollerussa, Fondarella, el Palau d'Anglesola, Vila-sana, Golmès i Miralcamp, afronten el fenomen des dels interessos i enfocaments estrictament municipalistes.

Per altra part, la proximitat dels nuclis i l'elevada mobilitat existent fan que el desenvolupament residencial, de l'activitat o de les infraestructures dels diferents nuclis estiguin molt interrelacionats; però els atractius o avantatges de localització no són els mateixos. La creació d'infraestructures i la urbanització des d'uns criteris territorials podrien contribuir a corregir les dinàmiques negatives d'alguns dels nuclis apartats de la N-II.

El desenvolupament residencial dels nuclis

El desenvolupament urbanístic dels nuclis planteja un contrast radical entre Mollerussa i la resta de nuclis. En els petits nuclis s'imposa l'autopromoció i l'habitatge unifamiliar, mentre a Mollerussa domina la promoció professional d'habitatges en bloc, seguint un model més urbà. Aquestes diferències tendeixen, amb tot, a diluir-se i la promoció professional fa acte de presència en els nuclis que ofereixen possibilitats de creixement, de manera que aquests darrers poden veure's fàcilment desbordats en un futur per la capacitat dels promotors i el volum i la natura dels projectes.

Tant en els pobles com en el mateix Mollerussa, una de les dificultats principals amb les quals topa el creixement urbà és la poca disponibilitat dels propietaris de solars centrals a vendre. En el cas de Mollerussa, la major edificabilitat, els preus de l'habitatge i la major capacitat de gestió urbanística, ofereixen majors possibilitats per a desencallar la situació, mentre en els pobles la dificultat resulta sovint insuperable.

⇒ La retenció de solars unida a les preferències per l'habitatge aïllat fan que es trenqui el model de creixement compacte dels pobles i que es plantegin molts dubtes i enfrontaments a l'hora de definir els límits del sòl urbà i d'establir les formes de creixement; els encontorns dels pobles ofereixen una imatge força caòtica.

L'aparició de la promoció professional en els nuclis petits ajuda a superar els anteriors entrebancs i facilita molt l'accés a l'habitatge, en particular de les parelles joves, que altrament es veurien obligades a emigrar cap a la ciutat. L'inconvenient és que aquestes promocions segueixen models mimètics (la majoria de les cases adosades en filera) que no encaixen ni amb la tradició constructiva, ni amb l'urbanisme local, circumstància que es repeteix a Mollerussa.

Urbanització i espai lliures

Tots els nuclis de la comarca, exceptuat Vallverd (municipi d'Ivars d'Urgell) disposen de planejament, que en molts casos fou iniciat pels primers ajuntaments

democràtics i que està arribant al moment de la seva revisió. Ara és el moment d'adaptar el planejament municipal a les necessitats planejades durant la seva gestió i d'introduir les noves necessitats en matèria de distribució d'usos, qualificació de l'espai públic i de tractament del sòl no urbanitzable.

⇒ Fora de Mollerussa i per motius tant tècnics com sòcio-polítics, la capacitat de desenvolupament del planejament de segona escala per part dels ajuntaments és molt reduïda o inexistent, i aquesta circumstància, unida a les dinàmiques de la construcció privada, dificulta el creixement equilibrat dels nuclis i accentua els conflictes en els límits del sòl urbà, l'urbanitzable i el no urbanitzable.

No solament hi ha una escassa capacitat de gestionar planejament, sinó que en els nuclis petits el compliment de les cessions per vials, espais verds, equipaments i aprofitament públic i altres obligacions legals en les àrees de creixement s'aconsegueix amb dificultats. Bona part de les promocions es realitzen sense que el promotor assumeixi la urbanització.

Els nuclis urbans partien fa 20 anys d'un grau d'urbanització molt deficient i els ajuntaments democràtics han cobert els dèficits bàsics. Ara es plantegen obres de millora qualitativa de la urbanització que requereixen una capacitat i sensibilitat especials, que són les més difícils d'aconseguir. Algunes de les noves places i algunes altres infraestructures aparegudes en els nuclis de població deixen bastant per desitjar.

En relació amb la millora qualitativa de l'espai públic, és el moment també de soterrar o millorar les xarxes urbanes convencionals d'electricitat i telèfon i de preparar les més modernes de gas i fibra òptica, que podrien escometre's de manera conjunta i servir per a una millora general de la urbanització dels carrers i places, amb un estalvi notable de temps i costos.

Avui tot just incipient, la intervenció pública en el sòl rústic o agrari haurà de fer-se notar en un futur. Avui aquest és un espai estrictament concebut pels usos agraris i controlat en molts cassos per les entitats del sector; però el desenvolupament d'usos lúdics, conservacionistes i altres ha de canviar les seves referències.

Els equipaments públics

En els darrers 20 anys tots els nuclis han realitzat un esforç molt important de millora de les infraestructures i equipaments locals, que avui es poden considerar en un nivell força satisfactori: pavimentació de carrers, arranament de places, millora de xarxes bàsiques, poliesportius coberts, casals socials, llar de jubilats, piscines, llars d'infants, consultoris mèdics,...

Puntualment es pot trobar algun nucli que hagi de cobrir alguna de les necessitats apuntades; però en aquest cas existeixen fins i tot dubtes sobre la seva conveniència i viabilitat dels nous equipaments. Alguns equipaments com piscines, poliesportius coberts o grans sales culturals poden no tenir gaire sentit d'existir-ne en un nucli immediat i el mateix pot passar amb una estació potabilitzadora i altres infraestructures que es poden abordar de manera conjunta.

⇒ El manteniment de les noves infraestructures, equipaments i serveis fa que les despeses corrents dels ajuntaments augmentin i la seva capacitat inversora disminueixi. Si a això s'hi afegeix la disminució de la dotació del Pla d'Obres i Serveis i dels altres ajuts de l'administració superior, es pot comprendre la importància de la selecció dels projectes a realitzar.

Les necessitats actuals d'infraestructures i equipaments locals se centren en elements menys visibles, d'una major sofisticació i complexitat. Ara és el moment de les actuacions ambientals; les estacions de depuració de les aigües, amb els col·lectors i la millora del clavegueram i també de la millora de la potabilització de l'aigua i de les xarxes de distribució.

8. MEDI AMBIENT I PATRIMONI

La salvaguarda del medi ambient ha esdevingut una condició per a qualsevol nova activitat; mentre es planteja la correcció dels desequilibris provocats en el passat per les accions que no partien d'aquestes premisses.

El cicle de l'aigua i la seva gestió.

⇒ Els 33 m³/segon de dotació del Canal Principal i els 8 m³/segon de l'Auxiliar, amb les aplicacions sol·licitades a 45 i 16 m³/segon respectivament, constitueixen l'autèntica riquesa de la comarca, incomparable amb les restriccions que la secada imposa arreu del país.

Fins ara l'aigua ha estat valorada per la seva utilitat agrícola; però l'aigua com a recurs permet tot un seguit de moltes altres possibilitats que aviat tindran un pes econòmic i social superior al de l'agricultura; aprofitament energètic, matèria primera de múltiples sectors industrials, activitats lúdiques, condicionaments ambientals,... , a banda dels consums domèstics.

La Comunitat General de Regants dels Canals d'Urgell i les Comunitats locals de Regants, regides pels propietaris rústecs que elegeixen els seus representants a tant per jornal, han seguit un criteri d'intervenció mínima en el cicle de l'aigua que té la virtut d'oferir un recurs barat als pagesos i altres consumidors de l'àrea regable.

⇒ La gestió actual de l'aigua planteja, però, notables buits, el primer i el més important dels quals pot ser el fet que la Comunitat no controla el preu i l'ús final de la seva aigua. En particular, no hi ha cap tipus de control sobre les quantitats realment consumides, fet que la mateixa Comunitat contempla de solucionar algun dia a través de la regulació dinàmica del canal, i els ajuntaments, per la seva banda, gestionen el volum global d'aigua subministrat (pagat segons hectàrees equivalents) segons les pròpies capacitats i conveniències.

Tot i que ha estat un dels punts principals de millora en els darrers anys, la Comunitat no controla tampoc totes les aigües disponibles a la zona, fonamentalment

les subàlvies (a través de pous) i les reutilitzades, de les quals no se'n fa una explotació racional.

La Comunitat tampoc ve condicionada per cap paràmetre de qualitat relatiu a l'aigua, tant de la que subministra, com de la que deixen anar els seus subministrats, ni té cap perspectiva d'intervenció al respecte, això quan l'aigua és el vehicle natural més important de la zona.

L'aigua suport de la qualitat ambiental.

⇒ L'aigua no solament sustenta l'economia actual de la comarca, també forma part intrínseca de la cultura local. En el passat el valor productiu era com un més dels valors culturals de l'aigua; d'ençà d'uns anys l'ús productiu ha esborrat moltes altres referències i l'aigua ha perdut molta de la seva riquesa.

Les fonts que existien fa trenta anys o menys ja no són tals fons perquè la industrialització de l'agricultura ha comportat la seva contaminació, i el mateix ha passat amb els peixos, els artròpodes i altres animals de les sèquies i desguassos, i les persones ja no es poden rentar, ni banyar a les sèquies.

No solament s'han aplanat i arrassat els tossals i erms que abans abundaven a la comarca, també s'han assecat moltes de les zones humides que afavorí el mateix canal. En sentit invers, les millores del regadiu fan que augmenti quotidianament el nombre d'embassaments (actualment una setantena), que esdevenen amb el temps oasis de flora i fauna.

L'adaptació de les finques de cultiu a la nova maquinària i el major aprofitament dels terrenys ha comportat l'entubament massiu de les sèquies i desguassos de les finques i el mateix s'ha fet amb les sèquies i desguassos de les Comunitats. Ja no es perd tanta aigua (?); però aquesta tampoc es depura.

Amb la voluntat de reduir pèrdues també s'estan revestint els canals i els desguassos principals, fet que, a banda d'evitar la depuració, suposa la desaparició de tota la vegetació i fauna de ribera. La majoria dels hàbitats húmits i hàbitats d'interès comunitari recensats actualment a la comarca es troben actualment en aquestes circumstàncies.

Els espais d'interès natural

⇒ L'aigua crea els ambients naturalment més rics de la comarca. D'una banda es troben els antics cursos d'aigua, quasi sempre secs abans del canal i després convertits els desguassos abundosos del canal que constitueixen, malgrat les cremes permanents i les amenaces de desaparició, els autèntics i únics corredors ecològics de la comarca als quals caldria assegurar la continuïtat en el temps i l'espai.

Per una altra part es troben els pantans, molts dels quals es veuen convertits, sense proposar-s'ho en ambients humits quasi naturals. A banda de l'interès biològic, caldria reconèixer l'interès de filtre natural d'aquests espais que els propietaris s'entesten sovint a deixar erms de vegetació.

Per bé que només encara com a projecte, cal esmentar el Pla Especial de recuperació de l'estany d'Ivars com a emblemàtic també de la recuperació de les zones humides i de l'interès pel mediambient a la comarca.

No són, però, els espais humits els qui atreuen l'interès especial dels naturalistes, sinó els pocs reductes de la vegetació estepària anterior al canal. Els dos espais P.E.I.N. que afecten la comarca, els tossals de Margalef i els del Pla de Miralcamp, es corresponen amb aquesta vegetació secanera, actualment molt degradada (per la pastura, el motocross i altres) i amb una amenaça constant de desaparició davant l'ímpetu dels conreadors. S'imposa una figura de planejament i una intervenció ràpida (en diversos aspectes problemàtica) si es vol que aquests dos espais no esdevinguin encara més poca cosa de la que ara són.

Escampats per la comarca queden també altres reductes de vegetació xèrrica més o menys natural, parts d'algun tossal o indrets pendents, alguns dels quals han estat assenyalats com a hàbitats d'interès comunitari. A part de ser àrees molt petites, la vegetació i el medi s'hi troben molt degradats; això quan no s'han convertit en punts d'abocament de runam i residus diversos.

Més enllà dels espais concrets d'interès natural, la cultura ambiental local atribueix cert interès als arbres monumentals, per bé que alguns d'ells no tinguin gaire relació

amb la vegetació autòctona; el pi del Naques de Castellnou, el plataner de Vila-sana i altres de menys reputats.

Valoració del paisatge i l'entorn natural

⇒ Més que no pas la recerca d'una autenticitat natural que a la comarca només es trobarà en reductes aïllats, que resulten de difícil gestió i conservació i que, per altra part, tampoc tenen gaire repercussió ecològica, caldria reconèixer i millorar els valors del paisatge agrari que constitueix l'essència de la comarca.

Els camps de blat, fruiterars, alfalçars o la vegetació arvensa i ruderal són també refugi d'espècies animals i tenen un interès natural. Més enllà dels valors biològics puntuals presenten, en conjunt, una diversitat biològica que no tenen molts sistemes naturals i tenen un valor com a ecosistema i com a paisatge, que sovint es passa per alt per desconegut.

La transformació de les pràctiques agràries actuals en el sentit d'un major respecte pel medi ambient (lluita integrada, reducció dels herbicides, rotacions naturals, semiestabulació animal,...) i sense perdre de vista la rendibilitat de les explotacions agràries, té sens dubte una major incidència pràctica que qualsevol protecció.

A partir del reconeixement dels valors i especificitats del paisatge agrari es poden emprendre actuacions puntuals de millora de determinats hàbitats i espècies que millorin la diversitat i els equilibris del conjunt; regeneració de superfícies ermes degradades, programes de recuperació de fauna autòctona,...

El tractament específic de determinats punt d'interès no ha de fer perdre de vista una visió general del territori, que, malgrat les condicions predominants de plana, presenta unes peces grans d'interès. Com a element mediambientalment destacat apareix el "pla" o la "serra" que va de Puiggròs a Sidamon, l'últim gran reducte no transformat en regadiu, en el qual s'acumulen elements d'interès natural i cultural (grans alzines, erms, pantans, parcs urbans, pastures seques, conreus de secà) al costat d'usos més intensius en progressió (graveres i transformació fructícola). Alguna proposta ordenadora sobre el conjunt de la zona podria probablement establir equilibris i aprofitar potencials.

Al costat del pla o la serra de Puiggròs-Sidamon, les altres grans zones enlairades que han estat objecte de les darreres conversions en regadiu (Margalef, Barret Picat, Tossal Roig) constitueixen les altres àrees on les transformacions agrícoles no arriben a un punt tan elevat d'intensitat i on tenen una major presència els elements naturals. Provablement s'escauria la preservació d'aquests àmbits en relació a les granges i edificis i instal·lacions de servei que envaeixen tot el territori agrari.

El patrimoni cultural

El paisatge agrari i el territori no solament presenten uns valors naturals, sinó que és el resum d'intervencions humanes passades i té el valor d'un patrimoni productiu i cultural en general. Tal com s'ha destacat en un principi, el territori comarcal és un territori profundament humanitzat en el qual apareix la petjada de generacions en la parcel·lació, el abancalaments, camins, edificis, sèquies, conreus i en les mateixes comunitats vegetals.

El patrimoni acumulat en tot el territori comarcal no requereix una intervenció protectora general; però mereixeria, segurament, d'un millor coneixement i a algun dels seus elements (tram de carrerada, infraestructura hidràulica,...) provablement se li hauria de reconèixer un valor que comportés la protecció i/o recuperació amb adequació als usos actuals.

El reconeixement arriba, ara per ara, només a les obres de l'home d'una certa antiguitat. En primer lloc es compten les localitats arqueològiques, en particular el Tossal de les Tenalles (Sidamon) i Margalef (Torregrossa), que conserven poc interès com a llocs on s'han realitzat les excavacions.

Fruit de les penúries històriques de la zona, el patrimoni monumental de la comarca tampoc resulta molt destacat. Comença tot just amb algunes restes gòtiques i renaixentistes en algun casal nobiliari i església (particularment al centre de Linyola, Torregrossa i Barbens) i destaca per la seva presència en esglésies i cases grans de pedra del segle XVIII presents en gairebé tots els nuclis.

⇒ Més que no pas dels edificis d'interès que apareixen en els censos pel Departament de Cultura i que en algun cas puntual mereixerien de restauració, les

deficiències venen de la banda del tractament dels conjunts dels nuclis històrics que ofereixen una imatge molt descurada, tot i el seu valor urbanístic.

Punt de confluència directa entre l'espai agrari i l'espai construït, alguns masos que perviuen de l'escàs poblament històric disseminat de la comarca presenten també un gran valor patrimonial, per bé que la els condicionaments de la propietat no en faciliten la valoració i la salvaguarda. En destaquen la casa de Margalef (Torregrossa), Montalé i Montsuar (Ivars), la Novella Alta (Vila-sana).

La recuperació i potenciació del patrimoni natural o històric, a part de les implicacions humanes i polítiques, té també el valor del reconeixement o la creació d'elements simbòlics i identitaris locals o comarcals, i aquesta té també una incidència econòmica a través del turisme i de la projecció exterior avui clarament insuficients o inexistents.